

Debat

Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen og
Marianne Rostgård

Kommentar til Jørgen Goul Andersen: "Kvinder og politik".

Jørgen Goul Andersen tager i ovennævnte bog fat i det vigtige spørgsmål om kvinders politiske holdninger og vælgeradfærd. Med udgangspunkt i de ændringer, der er sket i kvinders sociale, erhvervmæssige og økonomiske situation de sidste 20 år, undersøger Goul Andersen, hvilke konsekvenser dette har fået for kvinders politiske interesser og interesseformuleringer. Hans hovedtese er, at hvor den "gamle" kvinderolle som regel gav en samfundsbevarende/konservativ holdning, så betyder den "nye" kvinderolle, at kvinder i dag i langt højere grad må ses som en radikal social kraft – ikke kun i kampen for kvindefrigørelse, men også i den mere generelle faglige og politiske kamp.

Goul Andersens undersøgelse bygger primært på 5 surveyundersøgelser foretaget på Aarhus og Københavns Universiteter: valgundersøgelser i forbindelse med folketingsvalgene i 1971, 1979 og 1981 og undersøgelser om politiske holdninger og politisk deltagelse, foretaget i henholdsvis 1978 og 1979. Altså på foreliggende datamateriale primært fra 1970'erne.

Undersøgelsen er bygget op omkring 2 hovedtemaer: kvinders partivalg og kvinders politiske holdninger. Omdrejningspunktet for analysen er kvinders overgang til livslangt lønarbejde, kvinders forhold til den offentlige reproduktion (som brugere og som lønarbejdere) og kvindefrigørelsesspørgsmålet. På den led bliver det det offentliges delvise overtagelse af reproduktionsfunktionerne, som Goul Andersen vægter i analysen. Goul Andersen har her blik for den betydning, denne reproduktionspolitik fik både for kvinders klassemæssige placering (de nye mellemlag) og for kvinders organisering af hverdagslivet, såvel på arbejds- som på hjemmefronten.

Efter de ca. 300 sider når Goul Andersen da også frem til, at det først og fremmest er i de reproduktive interesser, at kvinders ændrede holdning til politik skal findes. Kvinder – specielt fra mellemlagene – er blevet mere radikale; de er ikke ubetinget samfundets støtter, og de har – blandt andet i forhold til partivalget – i nogen grad trukket mændene med sig. På andre områder udtrykker kvinder sig mere radikalt end mænd. Det er for eksempel i miljøspørgsmål, atomkraftspørgsmål og i holdninger til dele af det sociale område (daginstitutioner, uddannelse, sundhedsvæsen m.v.). Denne radikalitet giver sig ikke altid direkte udslag i valg af venstreorienterede partier. Én af årsagerne hertil er, at kvinder på andre delområder stadig udviser større konservatisme end mænd (f.eks. i lov- og ordensspørgs-

Debat

Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen og
Marianne Rostgård

Kommentar til Jørgen Goul Andersen: "Kvinder og politik".

Jørgen Goul Andersen tager i ovennævnte bog fat i det vigtige spørgsmål om kvinders politiske holdninger og vælgeradfærd. Med udgangspunkt i de ændringer, der er sket i kvinders sociale, erhvervsmæssige og økonomiske situation de sidste 20 år, undersøger Goul Andersen, hvilke konsekvenser dette har fået for kvinders politiske interesser og interesseformuleringer. Hans hovedtese er, at hvor den "gamle" kvinderolle som regel gav en samfundsbevarende/konservativ holdning, så betyder den "nye" kvinderolle, at kvinder i dag i langt højere grad må ses som en radikal social kraft – ikke kun i kampen for kvindefrigørelse, men også i den mere generelle faglige og politiske kamp.

Goul Andersens undersøgelse bygger primært på 5 surveyundersøgelser foretaget på Aarhus og Københavns Universiteter: valgundersøgelser i forbindelse med folketingsvalgene i 1971, 1979 og 1981 og undersøgelser om politiske holdninger og politisk deltagelse, foretaget i henholdsvis 1978 og 1979. Altså på foreliggende datamateriale primært fra 1970'erne.

Undersøgelsen er bygget op omkring 2 hovedtemaer: kvinders partivalg og kvinders politiske holdninger. Omdrejningspunktet for analysen er kvinders overgang til livslangt lønarbejde, kvinders forhold til den offentlige reproduktion (som brugere og som lønarbejdere) og kvindefrigørelsesspørgsmålet. På den led bliver det det offentliges delvise overtagelse af reproduktionsfunktionerne, som Goul Andersen vægter i analysen. Goul Andersen har her blik for den betydning, denne reproduktionspolitik fik både for kvinders klassemæssige placering (de nye mellemlag) og for kvinders organisering af hverdagslivet, såvel på arbejds- som på hjemmefronten.

Efter de ca. 300 sider når Goul Andersen da også frem til, at det først og fremmest er i de reproduktive interesser, at kvinders ændrede holdning til politik skal findes. Kvinder – specielt fra mellemlagene – er blevet mere radikale; de er ikke ubetinget samfundets støtter, og de har – blandt andet i forhold til partivalget – i nogen grad trukket mændene med sig. På andre områder udtrykker kvinder sig mere radikalt end mænd. Det er for eksempel i miljøspørgsmål, atomkraftspørgsmål og i holdninger til dele af det sociale område (daginstitutioner, uddannelse, sundhedsvæsen m.v.). Denne radikalitet giver sig ikke altid direkte udslag i valg af venstreorienterede partier. Én af årsagerne hertil er, at kvinder på andre delområder stadig udviser større konservatisme end mænd (f.eks. i lov- og ordensspørgs-

mål og moralske spørgsmål). En anden, at radikale holdninger på delområder ikke altid er ensbetydende med valg af venstreorienterede partier.

Vi synes, det er positivt, at Goul Andersen tager kønsvinklen op til seriøs behandling. Det er også relevant at tage fat i spørgsmålet om kvinders partivalg og politiske holdninger, og det er opløftende at se, at en mandlig forsker indser nødvendigheden af at udskille køn som en selvstændig analysekategori og har blik for de reproduktive opgavers betydning specielt i kvinders, men også i mænds liv.

I det følgende vil vi ikke forholde os til detaljerne i Goul Andersens analyse. Vores ærinde vil være at kommentere hans holdning til og behandling af kvindeforskningen. Endvidere vil vi diskutere hans metodiske og begrebsmæssige forståelse af forholdet mellem kvinder og politik.

Holdningen til kvindeforskningen

Goul Andersen kritiserer den eksisterende forskning for ikke at have taget spørgsmålet om kvinders politiske holdninger og vælgeradfærd op. Specielt tager han fat på vælgeradfærdsforskningen og kvindeforskningen. Gennem eksempler fra nær og fjern, fra kendte og ukendte forskningsbidrag, forsøger han at dokumentere, at ingen af de to forskningstraditioner har behandlet problemfeltet tilfredsstillende. Til dette formål ville en mere generel gennemgang af hovedtrækkene i udviklingen inden for områderne have været mere frugtbar end inddragelsen af de mange, mere eller mindre tilfældige brudstykker.

Budskabet drukner i de mange eksempler og overblikket forsvinder. I forhold til kvindeforskningen savner vi en forståelse af den udvikling og de diskussioner, der har været i kvindeforskningsmiljøerne rundt omkring. Vi synes, det er problematisk at putte det hele i en stor kasse, som Goul Andersen gør, i hvert fald hvis man med kvindeforskning mener andet og mere end forskning, der handler om kvinder.

Men tilbage til Goul Andersens kritik af kvindeforskningen. Goul Andersen mener for det første, at kvindeforskningen på grund af en forkærlighed for bløde data og case-studies har forsømt den kvantitative empiriske metode. For det andet mener han, at kvindeforskningen generelt er kendetegnet af at være ahistorisk og uden blik for klasse-mæssige skel blandt kvinder.

Hvad angår spørgsmålet om empirisk metode er det korrekt, at dele af kvindeforskningen i perioder har haft forkærlighed for bløde data og case-studies; men det er ikke korrekt, at det er sket på bekostning af mere kvantitative empiriske data. Specielt inden for den nyere kvindeforskning har det netop været kendetegnende at forholde sig til begge sider af den empiriske metode. Faktisk mener vi, at en af kvindeforskningens styrkepositioner er, at der er blevet opbygget en ret veludviklet metodeforståelse og -praksis. Vi mener ikke, at den ene metode er mere korrekt end den anden. Nej, det handler om, at de to metoder sammen og hver for sig kan udstikke forskellige og ofte supplerende forklaringer på den mangfoldighed, som specielt kendetegner kvinders liv. OK, nogle har vægtet bløde data, andre har vægtet mere konkrete facts, men endnu flere har forstået, at begge metodiske tilgange er brugbare (Broch, 1979; Årbog, 1983).

Som bekendt er det problemfeltet, der bestemmer/styrer metoden. Det har

gennem flere år været tydeligt – ikke kun i forhold til kvinderelevante problemstillinger, men for eksempel også inden for levevilkårsforskningen – at det ikke kun er den kvantitative metode, der kan udsige noget om virkeligheden. Goul Andersen vælger i sin analyse at bruge den kvantitative metode – gennem surveyundersøgelserne – som vi også ser den brugt i den traditionelle vælgeradfærdsforskning. Måske ville en kombination af hårde og bløde data også i dette tilfælde have betydet, at der kunne have været inddraget flere forklaringsvinkler. For eksempel på spørgsmålet om, hvorfor kvinder generelt stemmer til venstre for mænd, og hvorfor kvinder i så høj grad radikaliseres omkring de reproduktive interesser. Goul Andersen kan i alt sit statistiske materiale ikke rumme kvindernes egne forklaringer – det forbliver på et meget hypotetisk, registrerende plan med få, forsigtige og lidt vage konklusioner. Forhåbentlig findes der flere politiske potentialer og brudflader i kvindelivet, end Goul Andersen er i stand til at registrere i sin analyse.

Patriarkat/kapitalisme – køn/klasse

Goul Andersens andet hovedkritikpunkt af kvindeforskningen er som nævnt, at den er ahistorisk og uden blik for de klassemæssige skel blandt kvinder. Køn/klasse og patriarkat/kapitalisme-spørgsmålet er nok det felt, som kvindeforskere har brugt mest krudt på og forholdt sig utrolig seriøst til – både generelt og indenfor forskellige delområder af kvindeforskningen. Naturligt nok, fordi spørgsmålet jo er afgørende for forståelsen af og strategien for kvindefrigørelse. Men der er jo ikke tale om, at der ligger et færdigt bud på, hvordan dette komplicerede forhold skal forstås.

Spørgsmålet om klassemæssige skel blandt kvinder har i mange år været et af de steder, hvor vandene skilles indenfor kvindeforskningen. Netop her viser det sig, at det er problematisk at skære al kvindeforskning over en kam. Selvfølgelig er der uenigheder og diskussioner. På sin vis kan kapitalisme/patriarkat og køn/klasse diskussionen i kvindeforskningsmiljøerne sammenlignes med den marxistiske diskussion om konstitueringen af klasserne under kapitalismen. Som bekendt er der også her tale om store uenigheder, diskussioner og ikke færdige forklaringer, men i stedet bidrag, som er med til at føre diskussionerne og afklaringen videre på en konstruktiv måde.

Det paradoksale er, at Goul Andersen til at underbygge sin kritik af den manglende forståelse for de klassemæssige skel bruger Heidi Hartmann (1979). Heri kritiserer Hartmann netop dele af kvindeforskningen for at se bort fra de klassemæssige skel, samtidig med, at hun kritiserer den marxistiske forskning for at se bort fra køn som en central analytisk kategori på linie med klasse.

Set i en kvindeforskningsammenhæng er det Heidi Hartmanns fortjeneste, at hun har forsøgt at koble indsigterne fra den marxistiske og den feministiske tradition i en konkret historisk analyse. Hendes konklusion er, at patriarkatet eksisterer som et selvstændigt system ved siden af kapitalismen. De to systemer er adskilte, men alligevel gensidigt afhængige af hinanden. Kvindens stilling på arbejdsmarkedet og i samfundet kan derfor kun forstås ved at se på den historiske konflikt og alliance mellem patriarkat og kapitalisme og må følgelig analyseres

historisk konkret i forhold til de ændringer, som de patriarkalske undertrykkelsesformer gennemløber.

Hartmann har siden "The unhappy Marriage..." videreudviklet sin analyse blandt andet gennem tesen om, at der sandsynligvis i takt med kvinders stigende erhvervsfrekvens er ved at ske et skift "in the locus of patriarchal power, from the private to the public sphere" (Hartmann, 1982). Det er således ikke længere gennem familien, at patriarkatet udøver kontrol med kvinders arbejde, men gennem den måde det offentlige liv er struktureret på, og gennem den måde kvinder placeres herindenfor.

Uanset hvor uenig Goul Andersen måtte være med Heidi Hartmann, er det fejlagtigt at kritisere hende for at være ahistorisk og klasseløs i sin tilgangsvinkel. Heidi Hartmanns pointe er netop, at forholdet mellem patriarkat og kapitalisme, dvs. spørgsmålet om, hvilke magtstrukturer, der bestemmer og holder kvinder i en underordnet position, skal analyseres historisk konkret. Det er på dette grundlag, at dele af kvindeforskningen (blandt andet her på AUC) har forsøgt at videreudvikle og bruge Heidi Hartmanns analyser (Årbog, 1982; Borchorst, 1984; Borchorst og Siim, 1984; Capitalism..., 1982).

Heidi Hartmann selv har mest beskæftiget sig med kvinder og lønarbejde og spørgsmålet om lønarbejde-familiearbejde; men der er andre, der har arbejdet med at inddrage politikfeltet som en del af kønsarbejdsdelingen i samfundet – for eksempel den norske kvindeforsker Helga Hernes (1982; 1983). Hernes har blandt andet haft en tese (som Hartmann for øvrigt også arbejder med) om, at kvinder i velfærdsstaten som lønarbejdere og klienter/brugere er mere afhængige af staten, end mænd er. Der ud fra har hun analyseret, hvorfor kvinder ikke er i besiddelse af politisk og økonomisk magt. Pointen i Hernes' analyser er, at hun tager udgangspunkt i kvinders samlede livssituation, dvs. politikfeltet bliver ikke isoleret, men integreres, i et forsøg på at analysere kvinders politiske potentialer.

Det er derfor heller ikke helt rigtigt, når Goul Andersen skriver, at kvindeforskningen ikke har beskæftiget sig med politikfeltet, selvom interessen er forholdsvis ny. Når vi nævner det her, er det, fordi Goul Andersen for os at se med sin lidt hurtige kritik af kvindeforskningen undet ét kommer til at spærre udsigten for de dele af kvindeforskningen, som faktisk har forsøgt at arbejde med køn/klasse forholdet set i et magtperspektiv. Forskning, som for os at se er central, når det gælder om at analysere kvinder og politik.

Politikforståelsen

Hvad er det for et politikbegreb, Goul Andersen bruger? I hvert fald er det ikke kvindebevægelsens brede politikforståelse. Kap. 1 indledes med at bestemme, at kvinders politiske adfærd skal forstås som politiske holdninger og partivalg (s. 9). Senere præciserer han, at det ikke er vælgerdeltagelsen, som der fokuseres på. Vi er enige med Goul Andersen i, at spørgsmålet om kvinders politiske holdninger i højere grad end for eksempel vælgerdeltagelsen er et forsømt område. Men vi stiller spørgsmålstejn ved, om det er den optimale måde, som Goul Andersen har undersøgt problemfeltet på, hvis vi fastholder, at udgangspunktet er kvinders liv og erfaringer. "Mandepremisserne" i politikfeltet, politikmåden og de etablerede

politiske sagsområder bliver der i og for sig ikke røkket ved – i hvert fald er det her udgangspunktet tages. Lidt firkantet kunne man sige, at hovedproblemstillingen bliver at undersøge, i hvor høj grad det er muligt at tilpasse kvinderne til de eksisterende snævre og afgrænsede politikområder og måder at føre politik på. Det bliver også herudfra, at Goul Andersen kommer til at bestemme og definere kvinders politiske potentialer.

Goul Andersen måler for eksempel kønsforskellen i faglig adfærd ud fra nogle ret traditionelle parametre – deltagelse i møder, læsning af fagblade osv. Spørgsmålet er, om de ting, han måler ud fra, ikke alle er en del af en mandlig tradition og arbejdskultur; og om kvinder ikke har en helt anden arbejdskultur end mænd, vægter andre spørgsmål og er fagligt aktive på andre måder. Når Goul Andersen for eksempel konstaterer større indkomstilfredshed og bruger det som en del af forklaringen på mindre fagligt engagement (s. 220), så kunne man gå videre og spørge, om ikke netop indkomsspørgsmålet er et traditionelt "mandespørgsmål". Det er mændene, der traditionelt tillægges forsørgerrollen, og kvinders relative indkomstilfredshed kan vel også ses som et udtryk for, at det er andre ting, som for eksempel arbejdsforhold og fleksibiliteten i arbejdstid, der er kardinalpunktet set ud fra en kvindesynsvinkel. Et kvindeligt forsørgerbegreb adskiller sig netop fra det mandlige ved, at kvinder bidrager både med penge og omsorg/tid til familien (Foged og Markussen, 1984; Balbo, 1982).

Vi har tidligere fremhævet det som positivt, at Goul Andersen vægter betydningen af de reproduktive områder, og han viser også ret overbevisende, hvorledes disse områder har en stor betydning i forhold til kvinders aktuelt mere venstredrejede holdninger. Det private er i højere grad blevet politisk, det har han ret i. Men vi savner – jfr. eksemplet ovenfor – nogle overvejelser over sammenhængen mellem disse reproduktive områder og politikforståelsen – eller mere overordnet – mellem den politiske bevidsthedsdannelse/politiske holdninger og kvinders samfundsmæssige placering. Altså en bredere politikforståelse:

- der tager udgangspunkt i den mangfoldighed og spændvidde, som kendetegner kvinders liv;
- som fokuserer på de forskelle i mænds og kvinders liv, som har betydning for den politiske bevidsthedsdannelse; og
- som er i stand til at bryde med den rent ideologiske opfattelse af kønsforskelle, det vil i denne forbindelse sige en forståelse af magtspørgsmålet.

Hvis Goul Andersen havde brugt et bredere politikbegreb ville analysen have set anderledes ud. Pointen er, at man ved at tage udgangspunkt i kvinders hverdagsliv og dets modsætninger og balancegang mellem lønarbejde og familie også kommer til at sætte spørgsmålstejn ved det traditionelle politikbegreb og metodisk sandsynligvis også ved de rent kvantitative, operationaliserbare facts. Men omvendt, defineres politik traditionelt og snævert, bliver det ikke så meget kvinders politiske potentialer, men – groft sagt – mere kvinders evne til at tilpasse sig og arbejde inden for traditionelle politiske rammer, man kommer til at måle.

Goul Andersen kommer for os at se til at sætte sig mellem to stole. På den ene side har han en fornuftig og rimelig forståelse for de ændringer, der er sket i

kvinders liv og holdninger specielt på reproduktionsområdet. På den anden side er han ikke i stand til at medtænke de særegenheder og potentialer, som generelt kendetegner kvinders liv, i sin snævre politikforståelse. "Kvinder og politik" bliver derfor som helhed en traditionel og ret almindelig politologisk undersøgelse, som dog indeholder det nye, at kvinder er blevet synliggjorte som betydningsfulde politiske aktører.

"Kvinder og politik" kan – med den brede omtale bogen har fået – forhåbentlig blive startskuddet til en fornyet interesse for og forskningsindsats inden for området kvinder og politik, hvor også kvinders politiske bevidsthed og potentialer kan indgå i analysen.

Referencer

- Andersen, Jørgen Goul (1984). *Kvinder og politik*, Århus: Forlaget Politica.
- Balbo, Laura (1982). "The servicing work of women and the capitalist state", *Political Power and Social Theory*, vol. 3, JAI Press inc., pp. 251-270.
- Borchorst, Anette (1984). *Arbejdsmarkedets kønsopdeling – patriarkalsk dominans eller kvinders valg?*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Borchorst, Anette & Siim, Birte (1984). *Kvinder i velfærdsstaten – mellem moderskab og lønarbejde gennem 100 år*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Broch, Tom m.fl. (red.) (1979). *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*, København.
- Capitalism and Patriarchy* (1983). Report from a seminar at Aalborg University Centre aug. 1982, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Foged, Brita & Markussen, Randi (1984). *Det fleksible køn*, København.
- Hartmann, Heidi (1979). "The unhappy Marriage between Marxism and Feminism", *Capital and Class*, nr. 8.
- Hartmann, Heidi (1982). "Social Cutbacks and the Women", *Starters 2, Introductory*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hernes, Helga (1982). *Staten - kvinder ingen adgang*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, Helga (1983). *Women and the Welfare State: The Transition from Private to Public Dependence*. Paper presented at the conference on "The Transformation of the Welfare State; Changes and Potentialities for Women", Bellagio, Italy.
- Årbog (1982). *Årbog for kvindestudier*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Årbog (1983). *Årbog for kvindestudier*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

kvinders liv og holdninger specielt på reproduktionsområdet. På den anden side er han ikke i stand til at medtænke de særegenheder og potentialer, som generelt kendetegner kvinders liv, i sin snævre politikforståelse. "Kvinder og politik" bliver derfor som helhed en traditionel og ret almindelig politologisk undersøgelse, som dog indeholder det nye, at kvinder er blevet synliggjorte som betydningsfulde politiske aktører.

"Kvinder og politik" kan – med den brede omtale bogen har fået – forhåbentlig blive startskuddet til en fornyet interesse for og forskningsindsats inden for området kvinder og politik, hvor også kvinders politiske bevidsthed og potentialer kan indgå i analysen.

Referencer

- Andersen, Jørgen Goul (1984). *Kvinder og politik*, Århus: Forlaget Politica.
- Balbo, Laura (1982). "The servicing work of women and the capitalist state", *Political Power and Social Theory*, vol. 3, JAI Press inc., pp. 251-270.
- Borchorst, Anette (1984). *Arbejdsmarkedets kønsopdeling – patriarkalsk dominans eller kvinders valg?*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Borchorst, Anette & Siim, Birte (1984). *Kvinder i velfærdsstaten – mellem moderskab og lønarbejde gennem 100 år*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Broch, Tom m.fl. (red.) (1979). *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*, København.
- Capitalism and Patriarchy* (1983). Report from a seminar at Aalborg University Centre aug. 1982, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Foged, Brita & Markussen, Randi (1984). *Det fleksible køn*, København.
- Hartmann, Heidi (1979). "The unhappy Marriage between Marxism and Feminism", *Capital and Class*, nr. 8.
- Hartmann, Heidi (1982). "Social Cutbacks and the Women", *Starters 2, Introductory*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hernes, Helga (1982). *Staten - kvinder ingen adgang*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, Helga (1983). *Women and the Welfare State: The Transition from Private to Public Dependence*. Paper presented at the conference on "The Transformation of the Welfare State; Changes and Potentialities for Women", Bellagio, Italy.
- Årbog (1982). *Årbog for kvindestudier*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Årbog (1983). *Årbog for kvindestudier*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.